

«Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση και Διαφυλικές Σχέσεις στην Πρωτοβάθμια Εκπαίδευση. Αναγκαιότητα, Προοπτικές και ο ρόλος των εκπαιδευτικών»

Με τον όρο «σεξουαλικότητα» αναφερόμαστε στον τρόπο με τον οποίο αντιλαμβανόμαστε τον εαυτό μας να ανήκει στο αρσενικό ή θηλυκό γένος, επίσης την επιθυμία για γενετήσια επαφή και το σύνολο των συμπεριφορών που καθορίζουν την εκδήλωση αυτής της επιθυμίας. Η σεξουαλικότητα σαν αναπόσπαστο κομμάτι της ανθρώπινης υπόστασης εκφράζεται σε ένα κοινωνικό πλαίσιο. Η σεξουαλική συμπεριφορά, δηλαδή το σύνολο των δραστηριοτήτων που εκφράζουν τη σεξουαλικότητά μας, είναι εκδήλωση της κοινωνικής ζωής. Μέσα σε κάθε κοινωνία συναντούμε ένα ευρύ πλαίσιο προσωπικών και κοινωνικών πεποιθήσεων και αξιών που συνδέονται άμεσα με τη σεξουαλικότητα και μας επηρεάζουν να υιοθετήσουμε τρόπους συμπεριφοράς σύμφυτους με τις προσωπικές και κοινωνικές αποδοχές μας.

Στην εκπαιδευτική της διάσταση –δηλαδή η σχεδιαζόμενη με εκπαιδευτικά κριτήρια και προσφερόμενη από εκπαιδευτικούς οργανισμούς-, η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση έχει σα στόχο να καλλιεργήσει και προωθήσει τις γνωστικές δυνατότητες, συναισθηματικές κλίσεις και συμπεριφορές που συμβάλουν στην υιοθέτηση στάσεων και επιλογών με θετικό αντίκτυπο στην σωματική, πνευματική και ψυχολογική υγεία των νέων. Η «σεξουαλική υγεία» συμπεριλαμβάνει τις σωματικές, συναισθηματικές και κοινωνικές εκδηλώσεις της σεξουαλικότητας με τρόπο τέτοιο ώστε να συμβάλουν στην γενικότερη υγεία και ευεξία του ατόμου.

Όταν εφαρμόζεται κάποιο σχολικό πρόγραμμα σεξουαλικής αγωγής στόχος είναι να δημιουργηθούν θετικές επιρροές στην ζωή των μαθητών στο παρόν αλλά και στο μέλλον τους σαν υγιείς, ισορροπημένοι ενήλικες. Η παιδαγωγική διάσταση αυτών των προγραμμάτων περιλαμβάνει δύο βασικούς άξονες. Από τη μία μεριά αφορά τα απαραίτητα βήματα, μεθόδους και δραστηριότητες που στοχεύουν να διαπαιδαγωγήσουν ένα νέο άνθρωπο ώστε να αναπτύξει, καταλάβει, αποδεχτεί και συμβιώσει με τη δική του σεξουαλική ταυτότητα καθώς και να διαμορφώσει ουσιαστικές σχέσεις με τον / την «άλλο». Το Υπουργείο Παιδείας σε έκδοσή του που αφορά τη σεξουαλική αγωγή σαν τομέα της Αγωγής Υγείας αναφέρει «το σχολείο, μέσω της Σεξουαλικής αγωγής, έχει τη δυνατότητα να αναπτύξει ένα ολοκληρωμένο παιδαγωγικό εργαλείο, το οποίο όχι μόνο θα παρέχει την ορθή πληροφόρηση αλλά επίσης θα συμβάλλει στη διαμόρφωση υπεύθυνων στάσεων και συμπεριφοράς, αρχίζοντας από την κατανόηση αυτού του ίδιου του εαυτού μας» (ΥΠΕΠΘ, 2000). Από την άλλη μεριά το πεδίο δράσης των προγραμμάτων εντοπίζεται στους σχολικούς πληθυσμούς. Οι εκπαιδευτικοί ενεργοποιούν τη διαδικασία αυτή.

Οι περισσότερες χώρες του δυτικού κόσμου προσφέρουν σε κάποιο σημείο του αναλυτικού τους προγράμματος μαθήματα σεξουαλικής αγωγής. Ανάμεσα στις ευρωπαϊκές χώρες η Ελλάδα¹ και η Τουρκία είναι οι μόνες στις οποίες η σεξουαλική αγωγή είναι πρακτικά ανύπαρκτη (Κρεατσάς, 2003). Εκείνο που αλλάζει είναι ο τρόπος που προσφέρονται τα προγράμματα αυτά καθώς και το μέγεθος της διείσδυσης τους και η μορφή τους στο αναλυτικό πρόγραμμα.

Όταν η συζήτηση για τα προγράμματα *Σεξουαλικής Διαπαιδαγώγησης – Διαφυλικών Σχέσεων* (ΣΔ-ΔΣ) μεταφέρεται σε επίπεδο σχολικής παρέμβασης μια σημαντική ερώτηση κυριαρχεί, συγκεκριμένα, κατά πόσο η σεξουαλική αγωγή είναι επικίνδυνη για τους νέους. Η απάντηση είναι αρνητική. Το αντίθετο μάλιστα. Ένα μεγάλο μέρος ερευνητικών δεδομένων υποστηρίζουν ότι προγράμματα ΣΔ-ΔΣ σχεδιασμένα με συγκεκριμένες προδιαγραφές έχουν θετικό αντίκτυπο στην υγεία και ευεξία του μαθητικού πληθυσμού (Hubbard & Giese, 1998; Blake & Frances, 2001; Kirby, 2002a, b; Somers & Eaves, 2002). Έρευνες στο διεθνή χώρο δείχνουν ότι τέτοια σχολικά προγράμματα ενισχύουν τις γνώσεις των μαθητών, μαθητριών γύρω από τα ζητήματα σεξουαλικότητας (Somers & Gleason, 2001). Αύξηση των γνώσεων για τέτοια ζητήματα με παράλληλη ανάπτυξη τεχνικών για διαπραγμάτευση και λήψη αποφάσεων βάζουν τις βάσεις για μια υγιέστερη ζωή. Δε θα πρέπει άλλωστε να ξεχνάμε ότι για ορισμένα παιδιά το σχολείο μπορεί να είναι η μοναδική πηγή *έγκυρης* πληροφόρησης για τα ζητήματα αυτά.

Στοιχεία στη διεθνή βιβλιογραφία δείχνουν ότι τα σχολικά προγράμματα ΣΔ-ΔΣ συμβάλουν στη μείωση των εφηβικών κυήσεων (Blake 2002) και βελτιώνουν τη σεξουαλική υγεία (Hubbard & Giese, 1998; Blake & Frances, 2001; Kirby, 2002a, b; Somers & Eaves, 2002). Ταυτόχρονα, τέτοιου είδους προγράμματα είναι δυνατό να βελτιώσουν τις συνθήκες μάθησης γενικότερα, αφού βοηθούν στην επιτυχία των στόχων του αναλυτικού προγράμματος, βελτιώνουν τη συμπεριφορά και μειώνουν φαινόμενα εγκατάλειψης του σχολείου και συστηματικών απουσιών (Blake, 2002).

Αυτό που σίγουρα είναι επικίνδυνο, είναι η πλήρης απουσία σωστής ενημέρωσης για τα ζητήματα που άπτονται τις σεξουαλικότητας και της σεξουαλικής συμπεριφοράς. Σύμφωνα με έρευνα, τα παιδιά που δεν έχουν επαρκείς γνώσεις για θέματα σεξουαλικής υγείας κινδυνεύουν πολύ περισσότερο να πέσουν θύματα σεξουαλικής εκμετάλλευσης και

---

¹ Τυπικά αυτό το σχόλιο δεν είναι ακριβές. Η σεξουαλική αγωγή είναι από το 2001 μία από τις επτά θεματικές ενότητες για την εκπόνηση προγραμμάτων Αγωγής Υγείας στην πρωτοβάθμια εκπ/ση. Ταυτόχρονα όμως ελάχιστα απασχολεί τους εκπαιδευτικούς. Σύμφωνα με έρευνα μόνο το 1,6% του συνόλου των προγραμμάτων αγωγής υγείας αφορούν θέματα σεξουαλικής αγωγής – διαφυλικών σχέσεων (Γερούκη, ανακοίνωση στο II World Curriculum Studies Conference, Tampere-Finland, May 2006).

κακοποίησης (Milton 2000). Ακόμη, σύμφωνα με την έκθεση «Συμπεριφορά Υγείας Σχολικών Πληθυσμών»² (1997-1998) περιττό άγχος και συναισθηματική φόρτιση δημιουργούνται [στους νέους] από την έλλειψη πληροφοριών και κατανόησης ζητημάτων γύρω από τη σεξουαλικότητα, τις σωματικές αλλαγές και λειτουργίες καθώς και τις συναισθηματικές μεταβολές (Ross & Wyatt 1997-1998).

Η αναγκαιότητα - Μερικά στοιχεία από την Ελληνική πραγματικότητα

Το 1988 το ποσοστό εφηβικών κυήσεων στην Ελλάδα ήταν 10,3 στο σύνολο των κυήσεων. Το αντίστοιχο ποσοστό στη Φινλανδία ήταν 3,4 (Δεληγέωργλου 1998). Σύμφωνα με άρθρα του ελληνικών μέσων μαζικής ενημέρωσης (Φλας 2002, Μακεδονικό πρακτορείο ειδήσεων 2003) ο ετήσιος αριθμός εκτρώσεων στην Ελλάδα ξεπερνά τις 200 000 και με κάποια στοιχεία (Ελευθεροτυπία 2002) φτάνει τις 250 000. Ο αριθμός αυτός είναι κατά πολύ μεγαλύτερος από αυτό των γεννήσεων στην Ελλάδα και ο μεγαλύτερος στις χώρες της ΕΕ.

Έρευνα του Ινστιτούτου Κοινωνικής και Προληπτικής Ιατρικής φανερώνει την άγνοια για μεθόδους αντισύλληψης και οικογενειακού προγραμματισμού των ελλήνιδων. Μόλις 2% των ελλήνιδων χρησιμοποιούν το αντισυλληπτικό χάπι σε αντίθεση με το 40% στην υπόλοιπη Ευρώπη. Ο μέσος όρος για την πρώτη επίσκεψη στο γυναικολόγο της ελλήνιδας είναι 25 χρονών. Το 70% των γυναικών της έρευνας θεωρούσε ότι έχει επαρκείς γνώσεις για τα γυναικολογικά θέματα αλλά ταυτόχρονα το 80% δεν γνώριζαν τότε είναι οι γόνιμες μέρες στον έμμηνο κύκλο.

Στο 17ο συνέδριο των ιατρικών οργανώσεων Βορείου Ελλάδας (Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης 2002), υπήρξε ανακοίνωση που μιλούσε για 40 000 εκτρώσεις ετησίως σε κορίτσια ηλικίας μέχρι 16 χρονών.

Σύμφωνα με την ιατρό κ. Τζήμα-Τζίτζικα, επικεφαλής της παιδιατρικής κλινικής του νοσοκομείου ΝΙΜΙΤΣ Αθηνών, «η σεξουαλική δραστηριότητα των εφήβων έχει αυξηθεί σημαντικά τα τελευταία χρόνια με αποτέλεσμα να υπερδιπλασιαστούν οι κυήσεις στην εφηβεία και επομένως και οι εκτρώσεις». Η γιατρός συνεχίζει λέγοντας ότι «μία στις τρεις έφηβες στην Ελλάδα έχει υποβληθεί σε μία ή περισσότερες εκτρώσεις».

Σύμφωνα με τον καθηγητή κ. Τούντα του Ινστιτούτου Κοινωνικής και Προληπτικής Ιατρικής, "η εικόνα της Ελλάδας σε ότι αφορά θέματα πρόληψης είναι εικόνα μη-

---

² Έρευνα που γίνεται κάθε δύο χρόνια και αφορά μαθητικούς πληθυσμούς από τις περισσότερες δυτικές χώρες και την Ελλάδα. Περισσότερες πληροφορίες στη διεύθυνση: <http://www.hbsc.org/>

αναπτυγμένης χώρας. Μία λύση του προβλήματος είναι η εκπαίδευση των νέων ώστε να αναπτύξουν υγιείς σεξουαλικές συμπεριφορές. Το θέμα αυτό πρέπει να περάσει στα σχολεία, να γίνει μέρος της καθημερινότητας των νέων για να μπορέσουν να ξεπεράσουν τα ταμπού που το περιβάλλουν".

Άμεσα συσχετιζόμενο είναι το θέμα της υπογονιμότητας και οι προσπάθειες εξωσωματικής γονιμοποίησης που σύμφωνα με στοιχεία του 2002 (Φλας) κάνουν περίπου 150 000 άτεκνα ζευγάρια στην Ελλάδα. Αν και το σημείο αυτό είναι ακατάλληλο να αναφερθώ στην ψυχολογική, συναισθηματική και οικονομική αγωνία των οικογενειών αυτών, είναι καλό να γνωρίζουμε ότι το 40% των προβλημάτων υπογονιμότητας έχουν να κάνουν με παλαιότερες εκτρώσεις.

Ένα δεύτερο σημαντικό ζήτημα που μπορούμε να συζητήσουμε μέσα από τα προγράμματα ΣΔ-ΔΣ είναι αυτό της παιδικής σεξουαλικής κακοποίησης. Η σεξουαλική κακοποίηση μπορεί να είναι συνέπεια έλλειψης σεξουαλικής διαπαιδαγώγησης (Κιντής 1995, Ντάκουλας 2004). Οι ανησυχίες της ΕΕ για υποθέσεις σεξουαλικής κακοποίησης στην Ελλάδα έχουν εκφραστεί επίσημα με έγγραφο το 2001 (Greek Helsinki Monitor). Σύμφωνα με δημοσιεύματα των εφημερίδων *Το Βήμα* και *Ελευθεροτυπία* (11/12/2002), 15 000 παιδιά, κυρίως κορίτσια, κάτω των 16 χρονών έχουν υπάρξει θύματα σεξουαλικής κακοποίησης στην Ελλάδα τα τελευταία 10 χρόνια. Τα παιδιά αυτά, τα περισσότερα από τα οποία προέρχονται από χώρες των Βαλκανίων, της Ανατολικής Ευρώπης ή της Ασίας έχουν εξωθηθεί στην πορνεία. Σύμφωνα με τα ίδια δημοσιεύματα περίπου ένα εκατομμύριο "ευπόληπτοι" πολίτες έχουν πληρώσει για τέτοιου είδους "σεξουαλικές υπηρεσίες". Αλλά και για τις περιπτώσεις όπου η σεξουαλική κακοποίηση συμβαίνει στο ευρύτερο ενδοοικογενειακό περιβάλλον, σύμφωνα με τους Goldman & Goldman (1982), εκτός από τον τρόπο και το βαθύ τραύμα που δημιουργεί στο θύμα είναι ένδειξη σεξουαλικής ανωριμότητας και δυσπροσαρμοστίας του δράστη. Οι ερευνητές θεωρούν ότι η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση βοηθά στην διαμόρφωση μια υγιούς και ολοκληρωμένης εικόνας για την ερωτική πράξη και με αυτό τον τρόπο λειτουργεί θετικότερα από οποιαδήποτε τιμωρία. Όσο για τα παιδιά, θύματα σεξουαλικής κακοποίησης οι συγγραφείς αναρωτιούνται πώς άραγε είναι δυνατό να αντιδράσει ένα δεκάχρονο παιδί που δεν γνωρίζει τίποτε για τη ερωτική πράξη, που δεν έχει καθόλου διαπαιδαγωγηθεί για ζητήματα σεξουαλικότητας και που εμπιστεύεται τους ενήλικες του άμεσου οικογενειακού και φιλικού περιβάλλοντός της;

Πολλά προβλήματα που έχουν να κάνουν με τη σεξουαλικότητα και τη σεξουαλική συμπεριφορά είναι αποτέλεσμα άγνοιας. Για παράδειγμα πως αξιολογείται το γεγονός ότι σύμφωνα με το Ελληνικό Σεξολογικό Ινστιτούτο (1995), πολλοί γονείς προκειμένου να

ξεπεράσουν τους φόβους τους σχετικά με τις ερωτικές προτιμήσεις των γιων τους αναγκάζουν να έχουν πρώιμες ερωτικές εμπειρίες;

Η άγνοια επηρεάζει τη συμπεριφορά μας απέναντι στους άλλους όπως και τις επιλογές μας. Πιστεύω ότι είναι θέμα άγνοιας η αύξηση και διάδοση ρατσιστικής συμπεριφοράς απέναντι στους άρρωστους με *AIDS* που καταγράφεται σε έρευνα ανάμεσα σε έλληνες φοιτητές (Gregoriadou et al. 1995), όπως επίσης το γεγονός ότι στην Ελλάδα ο αριθμός των νέων μολύνσεων από τον HIV το 2005 παρουσιάζει αξιοσημείωτη αύξηση, η οποία υπερβαίνει το 18% σε σχέση με το 2004 και αγγίζει το 30% σε σχέση με το 2002 (Ελευθεροτυπία, 14/12/2005).

Η σημασία του δημοτικού σχολείου

Πολλοί ερευνητές έχουν αναφερθεί στην καταλληλότητα του δημοτικού σχολείου για την εισαγωγή προγραμμάτων ΣΔ-ΔΣ (Goldman & Goldman 1982, Kettunen 1995, Κιντής 1995, Nykänen 1996, Ioannidi-Karolou 1997, Κακαβούλης 1995, 1998, 1999, 2001, Milton 2001, Halstead & Waite 2001, Clay 2001, Somers & Eaves 2002). Γενικά μπορούμε να χωρίσουμε τα επιχειρήματα υπέρ του δημοτικού σχολείου σε δύο κατηγορίες. Η πρώτη αναφέρεται σε χαρακτηριστικά της ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης των παιδιών στις σύγχρονες κοινωνίες και η δεύτερη στην οργάνωση, δομή και μέθοδο του ίδιου του δημοτικού σχολείου σε χώρο παιδαγωγικής παρέμβασης.

Ειδικότερα η πρώτη κατηγορία επιχειρημάτων στηρίζεται στο γεγονός πως τα παιδιά, αγόρια και κορίτσια, στην εποχή μας φτάνουν σε σωματική ωρίμανση και μπαίνουν στην εφηβεία νωρίτερα απ' ό,τι σε παλιότερες εποχές. Βλέπουμε ήδη τα πρώτα σημάδια των εφηβικών αλλαγών από τα 10-13 χρόνια. Είναι γεγονός ότι έχουν επίσης τις πρώτες τους σεξουαλικές εμπειρίες ή πειραματισμούς με το σώμα το δικό τους και «του άλλου» σε πολύ μικρότερες ηλικίες. Σύμφωνα με την επιτροπή επιστημόνων στο συνέδριο «Εφηβική Σεξουαλικότητα – Εκπαιδευτικές στρατηγικές για την Υγεία» (Παρίσι, 1991), «είναι πολύ αργά να ξεκινήσουμε την σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στις ηλικίες των 15 ή 16 χρονών [...]. Η σεξουαλική αγωγή θα πρέπει να ξεκινά νωρίς, από το δημοτικό σχολείο». Ο λόγος είναι ότι θα πρέπει τα παιδιά να γνωρίζουν για τα θέματα αυτά «πριν την εφηβεία, πριν αρχίσει να αναπτύσσεται ερωτική έλξη και να έχουν σεξουαλικές σχέσεις» (Ray & Thistle 2000). «Δεν υπάρχει λόγος να

προετοιμάζουμε εκπαιδευτικές παρεμβάσεις για τους δεκαπεντάχρονους όταν οι ίδιοι αρχίζουν να έχουν σεξουαλικές σχέσεις από τα 13»³ (Longstaff-Mackay 2001).

Η δεύτερη σειρά επιχειρημάτων για να την καταλληλότητα του δημοτικού σχολείου αφορά την οργάνωση και την εκπαιδευτική φιλοσοφία που το διέπει. Σύμφωνα με έρευνες «όταν η σεξουαλική αγωγή ξεκινά από το δημοτικό δημιουργούνται ισχυρές βάσεις για την συνέχιση της στο γυμνάσιο, ενώ ταυτόχρονα έχει θετική επίδραση στο αυτοσυναίσθημα των μαθητών» (Ray & Thistle 2000). Το δημοτικό παρακολουθούν σχεδόν στο σύνολό του ο μαθητικός πληθυσμός της χώρας. Φαινόμενα εγκατάλειψης της φοίτησης είναι πολύ περιορισμένα σε σχέση με αυτά του γυμνασίου-λυκείου. Κατά συνέπεια, το δημοτικό είναι ιδανικός χώρος αν ενδιαφερόμαστε μια τέτοιου είδους παρέμβαση να φτάσει το σύνολο των παιδιών. Ας θυμηθούμε ότι συνήθως το σχολείο εγκαταλείπουν τα παιδιά με τις μεγαλύτερες ανάγκες για παρέμβαση και φροντίδα σε όλα τα επίπεδα.

Επιπροσθέτως, το δημοτικό σχολείο αποτελεί ένα ασφαλές περιβάλλον για να συζητηθούν θέματα σεξουαλικότητας εξαιτίας της ιδιαίτερης σχέσης που αναπτύσσεται ανάμεσα στην εκπαιδευτικό και τους μαθητές της μιας που βρίσκονται σε άμεση, καθημερινή επαφή για πολλές ώρες. Αυτή η καθημερινή επαφή (που ας σημειωθεί χάνεται στο γυμνάσιο – λύκειο) από τη μια μεριά δίνει στον εκπαιδευτικό τη δυνατότητα να αναγνωρίσει πιθανά προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι μαθητές του και από την άλλη διευκολύνει σε πάρα πολλές περιπτώσεις την επικοινωνία αφού οι μαθητές νιώθουν εμπιστοσύνη και άνετα απέναντι στη δασκάλα. Η εκπαιδευτικός στο δημοτικό δεν αντιμετωπίζεται ως «εκφραστής του κατεστημένου και της εξουσίας», όπως πολλές φορές συμβαίνει με τον εκπαιδευτικό της δευτεροβάθμιας διότι τα παιδιά του δημοτικού που βρίσκονται στο προ-εφηβικό στάδιο υιοθετούν συνήθως λιγότερο επικριτικές στάσεις για τους ενήλικες του περιβάλλοντός τους και άρα η προσέγγιση των παιδιών είναι πολύ ευκολότερη.

Τέλος στο δημοτικό τα παιδιά είναι απαλλαγμένα από το άγχος των εξετάσεων με αποτέλεσμα να εστιάζουν το ενδιαφέρον τους και να αφιερώνουν χρόνο σε θέματα που πιθανότατα δεν είναι το εισιτήριο για την εισαγωγή στο πανεπιστήμιο αλλά που έχουν να κάνουν με μια πολύπλευρη ικανοποίηση τόσο των γνωστικών όσο και των ψυχολογικών τους αναγκών.

---

³ Στην Ελλάδα ο μέσος όρος ηλικίας για την πρώτη σεξουαλική επαφή είναι τα 14,6 για τα κορίτσια και τα 14,3 χρόνια για τα αγόρια. Παγκόσμια έρευνα «Συμπεριφορά Υγείας Σχολικών Πληθυσμών» 2001/2002

Προοπτικές κι ο ρόλος των εκπαιδευτικών

Οι δραστηριότητες γύρω από τη "Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση - Διαφυλικές Σχέσεις" είναι παιδαγωγικές παρεμβάσεις. Απευθύνονται στο σχολικό πληθυσμό και σκοπό έχουν να ενισχύσουν εκείνες από τις στάσεις, συμπεριφορές, απόψεις, αξίες και δεξιότητες που θα έχουν θετική επίδραση στο αυτοσυναίσθημα, τη γενικότερη κατάσταση ευεξίας και σεξουαλικής υγείας των μαθητριών. Η ενίσχυση της κριτικής σκέψης των μαθητών είναι ζητούμενο της σχολικής διαδικασίας. Τα παιδιά χρειάζονται βοήθεια για να μάθουν να επεξεργάζονται κριτικά τα πολλαπλά μηνύματα γύρω από τη σεξουαλικότητα που λαμβάνουν από πολυάριθμες πηγές καθημερινά. Η θεώρηση και ενασχόληση με ζητήματα σεξουαλικής αγωγής βοηθά τους μαθητές να αναπτύξουν θετικό αυτοσυναίσθημα, να ενισχύσουν αισθήματα θετικής αυτο-αντίληψης γύρω από την προσωπικότητα και σεξουαλική τους ταυτότητα αλλά και επίσης βοηθά στην ανάπτυξη και ενίσχυση της συναισθηματικής επινοητικότητάς, δηλαδή της ικανότητας να χρησιμοποιούν κριτική σκέψη μαζί με τρόπους διαχείρισης των συναισθημάτων τους για να ανταποκρίνονται με επιτυχία σε καταστάσεις τις καθημερινής τους ζωής.

Γενικά η εμπειρία από χώρες του εξωτερικού όπως οι Σκανδιναβικές και η Ολλανδία όπου η σεξουαλική αγωγή είναι υποχρεωτική ήδη από το δημοτικό σχολείο δείχνει ότι οι δείκτες εφηβικών κυήσεων, εκτρώσεων και σεξουαλικά μεταδιδόμενων νοσημάτων είναι πολύ χαμηλότεροι απ' ό,τι σε χώρες όπως η Ελλάδα που δεν προσφέρουν συστηματικά σεξουαλική αγωγή. Σύμφωνα με έρευνες σε διεθνές επίπεδο, οι έφηβοι που έχουν λάβει συστηματική σεξουαλική αγωγή στα πλαίσια της σχολικής δράσης είναι πιο πιθανό να καθυστερήσουν την έναρξη των σεξουαλικών τους σχέσεων αλλά κι όταν δραστηριοποιηθούν σεξουαλικά είναι πιο πιθανό να παίρνουν κατάλληλες προφυλάξεις. Οι έρευνες επίσης επισημαίνουν ότι η σεξουαλική αγωγή έχει καλύτερα αποτελέσματα όταν ξεκινά σε νεαρά άτομα που δεν έχουν ακόμη ολοκληρωμένες σεξουαλικές εμπειρίες. Γι' αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντική η έγκαιρη σχολική παρέμβαση, από το δημοτικό σχολείο ακόμη, ούτως ώστε να δημιουργηθεί ο δρόμος που θα οδηγήσει τις νέες σε υγιείς, υπεύθυνες αποφάσεις στο μέλλον.

Η συζήτηση θεμάτων γύρω από τη σεξουαλικότητα και τις διαφυλικές σχέσεις μέσα σε ένα εκπαιδευτικό πλαίσιο και κάτω από την υπεύθυνη καθοδήγηση ενημερωμένων εκπαιδευτικών ενισχύει τη δημιουργία ατμόσφαιρας ασφάλειας και γαλήνης όπου οι μαθήτριες και οι μαθητές αισθάνονται άνετα να εκφράσουν τα συναισθήματα, τις απόψεις, τις απορίες και τις ανησυχίες τους. Εδώ άλλη μία φορά ο ρόλος των εκπαιδευτικών καταδεικνύεται. Γενικά οι εκπαιδευτικοί θεωρούνται ως ένας από τους σημαντικότερους παράγοντες οποιασδήποτε επιτυχημένης παιδαγωγικής παρέμβασης (Inbar, 1996; Cros, 1999; Higgins, 2000; OECD

reports, 1973, 2001a, b; Stevens, 2004; Bitan-Friedlander et al., 2004). Κάθε καινοτόμα δράση εξαρτά την εφαρμογή της στην κρίση, αντίληψη και διάθεση των εκπαιδευτικών που καλούνται να την εφαρμόσουν στην πράξη. Ιδιαίτερα σε ευαίσθητους τομείς όπως η σεξουαλική αγωγή. Ερευνητικά δεδομένα καταγράφουν ότι η αποδοχή των προγραμμάτων σεξουαλικής αγωγής από την ευρύτερη κοινότητα, τα σχολεία και τους γονείς εξουδετερώνεται εάν οι εκπαιδευτικοί είναι ανέτοιμοι ή απρόθυμοι να τα πραγματοποιήσουν στην τάξη (Bowden et al. 2003). Επίσης, η σεξουαλική αγωγή, όταν διδάσκεται από ενημερωμένους κι έμπειρους εκπαιδευτικούς είναι δυνατό να προσφέρει στους μαθητές και μαθήτριες πλούτο γνώσεων και εφόδια για το μέλλον (Greenberg 1989).

Για να μπορέσει μια εκπαιδευτική παρέμβαση που αφορά τη σεξουαλική αγωγή και τις διαφυλικές σχέσεις να είναι επιτυχημένη θα πρέπει να έχουν από την αρχή προσδιοριστεί με ακρίβεια και σαφήνεια τόσο το θεωρητικό πλαίσιο για την ανάπτυξη των στόχων και των δράσεων, όσο και τα πρακτικά ζητήματα της μεθοδολογία και του εκπαιδευτικού υλικού. Τα παραπάνω στοιχεία θα δημιουργήσουν ένα ξεκάθαρο πλαίσιο και θα μπορέσουν να οδηγήσουν σε ποιοτικές και αποδοτικές εκπαιδευτικές παρεμβάσεις.

Σε κάθε περίπτωση ενημέρωση για τις απόψεις, στάσεις, αντιλήψεις για θέματα σεξουαλικότητας και διαφυλικών σχέσεων τόσο των εκπαιδευτικών, των μαθητών και των γονιών τους είναι προαπαιτούμενο για την δημιουργία αποτελεσματικών εκπαιδευτικών δράσεων. Γι' αυτό το λόγο πιστεύω ότι θα πρέπει η έρευνα γύρω από τα ζητήματα αυτά να στηριχθεί κι ενισχυθεί ουσιαστικά.

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αγωγή Υγείας – Διαπροσωπικές σχέσεις.* Για μαθητές 11-14 ετών. ΥΠΕΠΘ. Αθήνα 2000 cd-rom
Αγωγή Υγείας, Θέμα: Σεξουαλική αγωγή – Διαφυλικές σχέσεις. Για μαθητές 11-14 ετών. ΥΠΕΠΘ. Αθήνα 2000
- Δεληγεώρογλου, Ε. (1998). Κυήσεις και εκτρώσεις στην εφηβεία. Στο Παρασκευόπουλος κα συν. (εκδ), *Διαφυλικές σχέσεις.* Τομος Β. Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα. (378-381).
- Η Ελλάδα απολογείται για τις γυναίκες.* (Άρθρο) Ελευθεροτυπία 17/08/2002
- Ελληνικό Σεξολογικό Ινστιτούτο, (1998). *Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση στα σχολεία.* Αθήνα.
- Ελληνικό Σεξολογικό Ινστιτούτο, (1994-1995). Έρευνα σεξουαλικής συμπεριφοράς των νέων.
- Ελληνικό Σεξολογικό Ινστιτούτο, (1995). Ανοιχτή γραμμή δωρεάν επικοινωνίας.
- Θεοδωράκη, Αικ., Ιωάννου, Αφ., (2001). *Η σεξουαλική διαπαιδαγώγηση στο Δημοτικό σχολείο με τη μέθοδο Project.* Ελληνικά Γράμματα.
- Κακαβούλης, Α. (1995). *Σεξουαλική ανάπτυξη και αγωγή.* Τόμοι Α & Β. Ιδιωτική έκδοση
- Κιντής, Γ., (1995). Η σεξουαλική αγωγή στην Ελλάδα. Στο Παρασκευόπουλος κα συν. (εκδ), *Διαφυλικές σχέσεις.* Τομος Α. Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα. (360-371).
- Κρεατσάς, Γ. (2003). *Σεξουαλική αγωγή και οι σχέσεις των δύο φύλων.* Ελληνικά Γράμματα.
- Κρουσταλάκης, Γ. (1995). Γονείς και παιδιά μπροστά στην ερωτική σχέση. Στο Παρασκευόπουλος κα συν. (εκδ), *Διαφυλικές σχέσεις.* Τομος Α. Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα. (402- 412).
- Λάζος, Γ. (1997). *Η σεξουαλικότητα σαν αξία στη σύγχρονη Ελλάδα.* Δελφίνι.
- Μακεδονικό πρακτορείο Ειδήσεων (άρθρο για τις εκτρώσεις στην Ελλάδα, 10/11/2003, http://www.mpa.gr/article.html?doc_id=414267)

- Μπεξεβέγκης, Η., Γιαννίτσας, Ν., Γεωργουλέας, Γ., (1998). Πηγές πληροφόρησης εφήβων σε θέματα σεξουαλικής λειτουργίας και συμπεριφοράς. Στο Παρασκευόπουλος κα συν. (εκδ), *Διαφυλικές σχέσεις*. Τομος Β. Ελληνικά Γράμματα. Αθήνα.(391-397).
- Ντάκουλας, Ι., (2004). Παράνομη διακίνηση και κακοποίηση του παιδιού. Εισήγηση στο συνέδριο «Η σεξουαλική αγωγή στην πρωτοβάθμια εκπαίδευση: Δυσκολίες και προοπτικές». Αθήνα 05/06/2004.
- Προγράμματα Σχεδιασμού και Ανάπτυξης Διαθεματικών εννοιών. Αγωγή Υγείας*. Παιδαγωγικό Ινστιτούτο. 2001
- Σεξουαλική Διαπαιδαγώγηση*. Διεπιστημονικό Συμπόσιο (1979). Ελληνική Εταιρεία Ευγονικής και Γενετικής του Ανθρώπου. Αθήνα 1981.
- Τζήμα – Τσίτσικα, Ε Πρώιμες σεξουαλικές σχέσεις και ανεπιθύμητη εγκυμοσύνη. *Όργανο της Ελληνικής Εταιρείας Εφηβικής Ιατρικής*. Από το World Wide Web (30/9/2002).
http://www.iatronet.gr/HTMLpages/MainPages/Pliroflatrous/efiviki_arthro20.htm
- Τσουγένη-Σταυρέα, Αικ., Παπαχρήστου, Ν. (1999). Σύγκριση της συμπεριφοράς, των στάσεων και των γνώσεων ως προς τη σεξουαλικότητα σε μαθητές Γυμνασίου στην πόλη και τα χωριά του νομού Καστοριάς. *Πρωτοβάθμια Φροντίδα Υγείας*. 11 (4): 214-217.
- Φλας Πρακτορείο Ειδήσεων (άρθρα για τις εκτρώσεις στην Ελλάδα)
<http://www.care.flash.gr/mag/topic/?id=5141> also on 21/11/2001,
<http://greece.flash.gr/soon/2001/11/21/1361id/> and on 12/4/2002,
<http://care.flash.gr/mag/topic/?id=5141>
- Χρυσάφη, Φ., (2004). *Ο δρόμος προς την εφηβεία. Πρόγραμμα ψυχικής-σεξουαλικής υγείας*. Βιβλίο εκπαιδευτικού. University Studio Press.
- Χρυσάφη, Φ., (2004). *Ο δρόμος προς την εφηβεία. Πρόγραμμα ψυχικής-σεξουαλικής υγείας*. Βιβλίο μαθητή. University Studio Press.

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Bitan-Friedlander, N., Dreyfus, A., Milgrom, Z. (2004). Types of “teachers in training”: the reactions of primary school science teachers when confronted with the task of implementing an innovation. *Teaching and Teacher Education* (20), pp. 607-619.
- Blake, S. & Frances, G. (2001). *Just say NO to Abstinence Education*. Sex Education Forum, National Children’s Bureau.
- Blake, S. (2002). *Sex and Relationships education - A step-by-step guide for teachers*. David Fulton Publishers, Sex Education Forum.
- Bowden, R. Lanning, B. Pippin, G. & Tanner, J. (2003). Teachers’ attitudes towards abstinence-only sex education curricula. *Education*. Summer 2003, Vol. 123, Issue 4, pp. 780-788.
- Buston, K. & Wight, D. (2001). Difficulty and Diversity: the context and practice of sex education. *British Journal of Sociology of Education*. Sep. 2001, Vol. 22, Issue 3, pp. 353-368.
- Clay, R. (2001). Revolutionary sex education. *Monitor on Psychology*. Vol. 32, No 4, April 2001.
- Cros, F. (1999). Innovation in Education: Managing the future. *Innovating Schools. OCED Education & Skills*, March 2000, vol. 1999, no. 12, pp. 59-75.
- Desaulniers, M. (1995). *Faire l’ éducation sexuelle à l’ école*. Éditions Nouvelles
- Goldman, R. & Goldman, J. (1982). *Children’s sexual thinking. A comparative study of children aged 5 to 15 in Australia, North America, Britain and Sweden*. London: Routledge & KenanPaul.
- Greek Helsinki Monitor (GHM) Minority Rights Group – Greece (MRG-G). Retrieved from the World Wide Web (12/11/20022) <http://www.greekhelsinki.gr> Press release (November-December 2001), Topic: Children, unprotected victims of sexual abuse and public abuse by state authorities and media. International days against child abuse (19/11) and for children’s right (20/11).
- Greenberg, J. S. (1989). Preparing teachers for sexuality education. *Theory into Practice*. Summer 1989, Vol. 28, Issue 3, pp. 227-232
- Gregoriadou, A. Doutsos, J. Timodimos, I. & Delidou, K. (1995). Behaviour of Greek students relatively to the AIDS carriers. *Hellenic Archives of AIDS* 1995, 3(2), pp. 146-150.
- Halstead, M. & Waite, S. (2001). Living in different worlds: gender differences in the developing sexual values and attitudes of primary school children. *Sex Education*, Apr. 2001, Vol. 1, Issue 1, pp. 59-76.
- Hubbard, B. Giese, M. et al. (1998). A replication study of reducing the risk, a theory-based sexuality curriculum for adolescents. *Journal of School Health*. Aug. 98, Vol. 68, Issue 6, pp. 243-247.
- Inbar, D. (1996). Planning for innovation in education. Paris 1996. *UNESCO: International Institute*

for Educational Planning.

- Ioannidi-Kapolou, E. (1997). Attitudes of Greek parents towards sex education. *SEXTANT 1997*. Retrieved from the World Wide Web, (10/10/2002).
<http://www.ippf.org/regions/europe/choices/v28n1/greek.htm>
- Kakavoulis, A. (1998). Early Childhood Sexual Development and Sex Education: A survey of Attitudes of Nursery School Teachers. *European Early Childhood Education Research Journal*. Vol.6, No 2, pp. 55-70.
- Kakavoulis, A. (2001). Family and Sex Education: a survey of parental attitudes. *Sex Education*, Vol.1, No. 2, pp. 163-174.
- Kakavoulis, A. & Forrest, J. (1999). Attitudes and values in sexual behaviour and sex education: A cross-cultural study among university students in Greece and Scotland. *International Review of Education*, Vol. 45, No. 2, pp. 137-151.
- Kettunen, L. (1995). New ideas for Sex education at Primary and Secondary schools. *Introduction for international conference*. Hong Kong 1995.
- Kirby, D. (2002a). The impact of schools and school programs upon adolescent sexual behavior. *Journal of Sex Research*, Feb. 2002, Vol. 39, Issue 1, pp. 27-34.
- Kirby, D. (2002b). Effective Approaches to Reducing Adolescent Unprotected Sex, Pregnancy, and Childbearing. *Journal of Sex Research*, Feb. 2002, Vol. 39, Issue 1, pp. 51-58.
- Koch, P. (1992). Integrating Cognitive, Affective, and Behavioral Approaches into Learning Experiences for Sexuality Education. In James Sears et al. (Eds), (1992). *Sexuality and the Curriculum - The politics and Practices of Sexuality Education*. Teachers College Press, pp. 253-266.
- Longstaff-Mackay, J. Why have sex? *BMJ: British Medical Journal*, 03/30/2001, Vol. 322, Issue 7286, pp.623-626.
- Milton, J. (2001). School-based sex education. *Primary Educator*, 2001, Vol. 7, Issue 4, pp. 9-15.
- Milton, J. (2002). Sex education for primary school children. *Primary Educator*, 2002, Vol. 8, Issue 4, pp.17-21.
- National Guidelines Task Force. *Guidelines for Comprehensive Sexuality Education: Kindergarten-12th Grade*. Sex Information and Education Council of the U.S., 1991.
- Nykänen, M. (1996). *Näkemyksiä ala-asteen seksuaaliopetuksesta*. Terveystieteen laitoksen julkaisusarja 4/1996. Jyväskylän Yliopisto.
- OECD, (1973). Case studies of educational innovation: IV. Strategies for innovation in education. Centre for educational research and innovation.
- OECD, (2001). Education & Skills, What works in Innovation in Education. New school management approaches. May 2001, Vol. 2001, No. 6
- OECD, (2001). Education & Skills, What schools for the future?, October 2001, Vol. 2001, No.17
- Ray & Thistle (2000). Sex Education Forum, retrieved from the World Wide Web on 05/03/2003
<http://www.ncb.org.uk/projects/projectdetail.asp?ProjectNo=185>
- Ross, J. & Wyatt, W. (1998). Health Behaviour. In *HBSC International Survey Reports 1997-1998*, pp 115-120. Retrieved from the World Wide Web (22/09/2003).
<http://www.hbsc.org/publications/reports.html>
- Somers, C. L. & Eaves, M. (2002). Is earlier sex education harmful? An analysis of the timing of school-based sex education and adolescent sexual behaviors. *Research in Education*, May 2002, Issue 67, pp. 23-33.
- Somers, C. L. & Gleason, J. H. (2001). Does source of sex education predict adolescent's sexual knowledge, attitudes and behaviors? *Education*, Summer 2001, Vol. 121, Issue 4, pp. 674-682.
- Stevens, R. (2004). Why do educational innovations come and go? What do we know? What can we do? *Teaching and Teacher Education* (20), pp. 389-396
- Tountas, Y., Creatsas, G., Dimitrakaki, C., Antoniou, A., Boulamasis, D., (2004). Information sources and level of knowledge of contraception issues among Greek women and men in the reproductive age : a country-wide survey. *The European Journal of Contraception and Reproductive Health Care*. 9, (1-10).
- Tremblay, R. (1998). *Guide d' éducation sexuelle à l' usage des professionnels*. Editions Erès.